

Obraz karolinské expanze do Fríska v hagiografických spisech

Martin Šenk

Vzestup Karlovců a počátky jejich následné mocenské expanze do periferních oblastí Franské říše patří k nejproblematičtějším a v bádání nejdiskutovanějším obdobím franských dějin.¹ To vyplývá ze stavu dochování pramenné základny, která podává jen kusý a častokrát i značně rozporuplný obraz historických událostí. Malý počet písemných pramenů, které se z tohoto období dochovaly, byl již mnohokrát zevrubně podroben studiu a kritice celých generací badatelů. Každý zájemce o toto období franských dějin, již kvůli značné torzovitosti pramenné základny, musí vzít v úvahu též výpovědní hodnotu pramenů hagiografické povahy.

V této práci je pozornost zaměřena na úlohu hagiografických spisů v karolinské mocenské expanzi za hranicemi franského *regna*, a to za účelem studia toho, zda a případně jakým způsobem karolinská hagiografická produkce reflektuje legitimizační strategie Karlovců ospravedlňující zabor území na periferii Franské říše a jakou úlohu mohly hrát hagiografické spisy pro mocenský vzestup Karlovců.

Karolinským výbojům se dostávalo značné církevní podpory – od modliteb za vítězství vojsk, přes žehnání válečníkům a integraci válečnického étosu v liturgii až po přímou angažovanost duchovenstva na tažení. Důležitou součástí spolupráce Karlovců s církevními představiteli na franské expanzi je pak zejména volba příhodných narativů, které měly jednotlivé výboje nejen legitimizovat, ale přímo uvést do kontextu eschatologických dějin christianizace světa.

Tyto narativy jsou zde zkoumány na korpusu raně karolinské hagiografické literatury, a to metodou sondy na příkladu Fríska. Přitom se zaměřuji na způsob, jakým jsou v těchto spisech, pod záminkou šíření křesťanství, ospravedlňovány expanze raných Karlovců. Postihnout celistvý obraz karolinské expanze v soudobé hagiografické produkci není

¹ Tato studie vychází z autorovy diplomové práce obhájené na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy v roce 2022.

v rámci této dílčí studie možné. Právě proto jsem zvolil metodu sondy, která umožní nastínit dílčí hypotézy k otázce reflexe karolinského vzestupu v hagiografickém materiálu. K výběru Fríska jsem se rozhodl proto, že právě do Fríska směřovala první válečná tažení Karlovců za hranice Franské říše. Analýza záboru pohanského Fríska do značné míry představuje model, který může v budoucnu sloužit k následné vnitřní komparaci s karolinskou anexí dalších oblastí.

Pro studium narativů, které potenciálně ospravedlňovaly karolinskou expanzi či dílčím způsobem refletovaly již existující prokarolinskou historickou paměť, jsou přitom vybrány ty prameny, které vznikly v období do konce vlády Karla Velikého a ve kterých vystupují jakožto „vedlejší hrdinové“ Karlovi předci. Tento výběr se jeví z hlediska studia legitimizačních strategií jako smysluplný, neboť obsah hagiografické produkce této doby byl již zřetelně formulován ve prospěch Karlových předků a zároveň nebyla ještě otázka karolinské legitimacy, respektive karolinského nástupu k moci, mrtvým a zapomenutým tématem. Mladší spisy jsou pak užívány pouze pro ilustraci změny narativních rámců.

1. HISTORICKÝ NÁSTIN DĚJIN FRÍSKA

Germánské skupiny u severního moře byly v antice i raném středověku zpravidla označovány za „Frísy“. V případě raně středověkých Frísů nešlo o přímé nástupce či o potomky Frísů známých z antických pramenů. Frísové byli do jisté míry „znovuobjeveni“ a „znovuvytvořeni“ styky severomořských germánských skupin s jejich sousedy, kteří se vůči nim vymezovali. Významnou úlohu v tomto procesu hráli právě Frankové.²

² Nejnověji k tomu viz např. John HINES – Nelleke L. IJSENNAGGER (eds.), *Frisians and Their North Sea Neighbours: From the Fifth Century to the Viking Age*, Woodbridge: The Boydell Press, 2017, výstižně zejm. úvodní shrnutí. Viz „However there is now a clear scholarly consensus, almost unanimity, that it could not then refer to a population that was simply and directly descended from the people to whom either of the 1st-century names were attached. The Frisians must thus have been virtually a type-example of a people that had to have been entirely recreated, and in a sense, reinvented.“ Tamtéž, s. 2. Tyto závěry jsou již dále rozvíjeny nejnovějším badáním. Viz John HINES – Nelleke L. IJSENNAGGER-VAN DER PLUIJM (eds.), *Frisians of the Early Middle Ages*, Woodbridge: The Boydell Press, 2021. Obecně tedy lze konstatovat, že oblast byla v 5. stol. znovuosídlena germánskými (snad anglosaskými) skupinami, které dostaly (a též přijaly) označení Frísové podle jejich předchůdců obývajících nizozemské pobřeží v antice.

Karolinskou expanzí³ do Fríska započal Pipin II. a dokončil ji jeho syn Karel Martel. Dva roky po bitvě u Tertry zvítězil Pipin II. nad fríským králem Radbodem (689) a ovládl západní část Fríska včetně Radbodova sídla Utrechtu.⁴ Následovala franská pacifikace zabraného fríského území,⁵ pro kterou Pipin II. užíval služeb Anglosasa Willibrorda.⁶ Situace se změnila po Pipinově smrti, kdy nastalých zmatků ve Franské říši využil Radbod, provedl úspěšné povstání a obsadil západní části Fríska. Roku 719 však Radbod zemřel a do roku 722 dokázal Karel Martel znovudobýt fríská území. Další výpravu proti Frísům pak podnikl Karel Martel v roce 734, kdy si dokázal podmanit hlavní část fríského území. Zbytky fríských enkláv na východě u saských hranic zůstaly nezávislé až do dob Pipina III. a Karla Velikého.⁷ O tom, že misijní činnost ve Frísku nebyla zdaleka hotová ani za Karla Velikého, svědčí například i *Život sv. Willehada*.⁸

Během franských výbojů probíhala christianizace fríského území. Ačkoliv v oblasti Fríska nebyly doposud nalezeny žádné germánské nábo-

Obdobná situace se zdánlivou kontinuitou z antické doby panuje i např. u sousedních Sasů. Srov. např. Matthias SPRINGER, *Die Sachsen*, Stuttgart: Kohlhammer, 2004.

³ Tažení do Fríska podnikl již Dagobert I., který dobyl i Utrecht, kde nechal patrně i postavit kostel. Frísové však území opět dobyli. Viz např. Ian N. Wood, *The Merovingian Kingdoms: 450–751*, London – New York: Routledge, 1994, s. 161.

⁴ V pokračování Fredegarovy kroniky je Radbod označován jako *dux*, zatímco v Alkuinově *Vita Willibrordi* je označován jako *rex*. Viz např. „*Chronicarum Fredegarii libri IV cum Continuationibus*,“ in *MGH SS rer. Mer.* 2, ed. Bruno Krusch, Hannover, 1888, s. 173–174; „*Vita Willibrordi archiepiscopi Traiectensis auctore Alcuino*,“ in *MGH SS rer. Mer.* 7., ed. Wilhelm Levison, Hannover – Leipzig, 1920, s. 120. O instituci království u Frísů a její podobě lze jen obtížně říci něco konkrétnějšího. Jako plausibilní se jeví varianta, že si Frísové volili někoho za svého vůdce pouze v případě potřeby a ohrožení.

⁵ V této době došlo též ke sňatku Radbodovy dcery se synem Pipina II., Grimoaldem. Srov. např. Rudolf SCHIEFFER, *Die Karolinger*, Stuttgart: Kohlhammer, 2014, s. 30.

⁶ Viz níže.

⁷ Jedná se o zjednodušený popis událostí založený zejm. na zprávách *Liber historiae Francorum*, pokračování *Fredegarovy kroniky*, *Starších metuských análů*, Bedy Ctihodného a hagiografických pramenů. Srov. např. Rainer NEU, *Willibrord und die Christianisierung Europas im Frühmittelalter*, Stuttgart: Kohlhammer, 2021, passim; Ian N. Wood, „Franks and Frisians,“ in *Frisians of the Early Middle Ages*, eds. John Hines – Nelleke L. IJssennagger-van der Pluijm, Woodbridge: The Boydell Press, 2021, s. 203–215.

⁸ Viz „*Vita sancti Willehadi*,“ in *AA SS Vol. 66. Nov. III.*, ed. Albert Ponceret, Brüssel, 1910, s. 842–846.

ženské idoly ani svatyně⁹ a o podobě předkřesťanského náboženství ve Frísku referují velmi útržkovitě pouze křesťanští autoři,¹⁰ o existenci pohanství ve Frísku v době expanzí karolinských majordomů nemůže být pochyb.¹¹ První misionáři se k Frísům vydali již v předkarolinské době jako například sv. Kunibert¹² a zmínit lze též neúspěšnou misií svatého Wulframa.¹³ Ti přitom nebyli jedinými známými misionáři, kteří se k Frí-

⁹ Viz Egge KNOL, „For Daily Use and Special Moments: Material Culture in Frisia, AD 400–1000,“ in *Frisians of the Early Middle Ages*, eds. John Hines – Nelleke L. IJssennagger-van der Pluijm, Woodbridge: The Boydell Press, 2021, s. 30–33.

¹⁰ K problematice, která vyplývá z interpretací křesťanských zpráv o pohanství, srov. např. Lutz von PADBERG, „Christen und Heiden: Zur Sicht des Heidentums in ausgewählter angelsächsischer und fränkischer Überlieferung des 7. und 8. Jahrhunderts,“ in eds. Hagen Keller – Nikolaus Staubach, *Iconologia Sacra: Mythos, Bildkunst und Dichtung in der Religions- und Sozialgeschichte Alteuropas*, Berlin – New York: Walter de Gruyter, 1994, s. 291–312.

¹¹ Přesto je třeba říci, že i v případě Fríska je obraz pohanství především výtvozem prokarolinských pramenů. To je patrné zejm. v případě samotného Radboda, kterého na jedné straně karolinské prameny líčí jako zarputilého pohana a nepřítele křesťanství, na druhé straně např. *Liber historiae Francorum* o žádných pohanských sklonech fríského vévody neinformuje, a naopak neproblematicky líčí spojení mezi Neustrijci a Radbodem po smrti Pipina II.: „[...] cum Radbode duce gentile amicicias ferunt.“ „*Liber Historiae Francorum*,“ in *MGH SS rer. Mer. 2.*, ed. Bruno Krusch, Hannover, 1888, s. 325. Též zprávy o ničení křesťanských chrámů apod. (jak jsou vystiženy ve *Vita Bonifatii*) nelze nijak ověřit. Srov. Andreas FISCHER, Karl Martell: *Der Beginn karolingischer Herrschaft*, Stuttgart: Kohlhammer, 2012, s. 75. Nejnověji se k této problematice vyjádřil John HINES, „Religion and Conversion Amongst the Frisians,“ in *Frisians of the Early Middle Ages*, eds. John Hines – Nelleke L. IJssennagger-van der Pluijm, Woodbridge: The Boydell Press, 2021, s. 311–327, jenž zdůrazňuje opatrnost, které je třeba při hledání analogií z germánského prostředí, a ukazuje především na náboženskou pragmatičnost raně středověké populace.

¹² Srov. Arnold ANGENENDT, *Liudger: Missionar – Abt – Bischof im Frühen Mittelalter*, Münster: Aschendorff, 2005, s. 65. Na misijní cestu do Fríska se měl také vydat i sv. Eligius, viz „*Vita Eligii episcopi Noviomagensis*,“ in *MGH SS rer. Mer. 4.*, ed. Bruno Krusch, Hannover, 1902, s. 696–697, avšak v případě sv. Eligia se jedná spíše jen o literární topos. Srov. Martin ŠENK, „Political influence on late Merovingian episcopal hagiographic production and the episcopal ideal,“ *Prague Papers on the History of International Relations*, 2022, č. 1, s. 89–91.

¹³ Wulframův život byl spojen především s merovejskými panovníky. Misijní cestu do Fríska podnikl až ve stáří, v době Pipina II. Ve *Vita Wulframni* se o Pipinovi II. píše pouze na jednom místě, kde autor zmiňuje, že ve Frísku sv. Wulfram kázal s povolením Pipina II. Viz „*Vita Wulframni episcopi Senonici*,“ in *MGH SS rer. Mer. 5.*, ed. Wilhelm Levison, Hannover, 1910, s. 670–671. Wulframův neúspěch v christianizaci Fríska a jeho orientace na nekarolinské kruhy je v ostrém kontrastu k úspěchům sv. Willibrorda – jak je níže ukázáno. Sv. Wulfram jakožto neúspěšný misionář, který svou životní drahou odkazoval spíše k merovejským panovníkům, nebyl autory z karolinského

sům vypravili – všichni však (například také Egbert a Wigbert, o nichž referuje Beda)¹⁴ skončili stejně neúspěšně jako Wulfram.¹⁵ Prvním úspěšným misionářem ve fríském prostředí tak byl až sv. Willibrord, byť, jak je níže ukázáno, se jednalo pouze o partikulární úspěch.

2. REFLEXE KAROLINSKÝCH MOCENSKÝCH VÝBOJŮ DO FRÍSKA V HAGIOGRAFII: ALKUIN Z YORKU A ŽIVOT SVATÉHO WILLIBRODA

V této studii sleduji, jak karolinský zábor Fríska reflektovaly franské hagiografické prameny a jaký účel měly tyto prameny pro Karlovce. Na prvním místě stojí *Život svatého Willibrorda*,¹⁶ který sepsal roku 796 Alkuin z Yorku,¹⁷ patrně na žádost arcibiskupa Bernarda ze Sens (který byl současně i opatem v Echternachu).¹⁸ Ve spise jsou Karlovci zmiňováni na několika místech.

okruhu více využíván a vitae „úspěšných“ misionářů o něm nehovoří. K textovým paralelám mezi Alkuinovou *Vita Willibrordi* a *Vita Vulframmi* srov. Ian N Wood, „Saint Wandrille and its Hagiography,” in *Church and Chronicle in the Middle Ages. Essays presented to John Taylor*, eds. Graham A. Loud – Ian N. Wood, London – Rio Grande: The Hambledon Press, 1991, s. 13–14.

¹⁴ Viz „*Historia Ecclesiastica Gentis Anglorum*,” in *Venerabilis Baedae Opera Historica*, ed. Carolus Plummer, Oxford, 1896, s. 296–299, zde zejm: „[...] neque aliquem tanti laboris fructum apud barbaros inuenit auditores.” Tamtéž, s. 298. „Ut autem uidit uir Domini Egbert, quia nec ipse ad praedicandum gentibus uenire permittebatur, relictus ob aliam sanctae ecclesiae utilitatem, de qua oraculo fuerat praemonitus; nec uictus illas deueniens in partes quicquam proficiebat, temptauit adhuc in opus uerbi mittere uiros sanctos et industrios [...]” Tamtéž, s. 298–299 (pro český překlad viz Jaromír KINCL (přel.), *Beda Ctihodný: Církevní dějiny národa Anglů*, Praha: Argo, 2008, zde s. 272–273). Wigbert byl ve své fríské misii natolik neúspěšný, že když o něm psal Lupus z Ferrières (autor Wigbertova svatopisu sepsaného za vlády Ludvíka Zbožného), tak frískou epizodu raději zamlčel. Viz „*Vita Wigberti abbatis Fritelsariensis auctore Lupo*,” in *MGH SS 15,1*, ed. Oswald Holder-Egger, Hannover, 1887, s. 39–40.

¹⁵ Viz NEU, *Willibrord*, s. 59–73.

¹⁶ Prozaický text – „*Vita Willibrordi archiepiscopi Traiectensis auctore Alcuino*,” s. 81–141; poetický text – „*Vita Willibrordi archiepiscopi Traiectensis auctore Alcuino. Liber II*,” in *MGH Poetae 1*, ed. Ernst Dümmler, Berlin, 1881, s. 207–220.

¹⁷ K dataci a kontextu spisu v Alkuinově literárním díle (a misijní politice) viz např. Douglas DALES, *Alcuin: Theology and Thought*, Cambridge: James Clarke & Co, 2013, s. 119–129.

¹⁸ Tak nás informuje samotný Alkuin v předmluvě k dílu. Viz „*Vita Willibrordi archiepiscopi Traiectensis auctore Alcuino*,” s. 113. Tento Alkuinem uváděný důvod může být pouze literární stylizací a za vznikem spisu stálo patrně vícero důvodů.

Jedná se vlastně o dvě verze či snad lépe řečeno o dvě knihy Willibrordova svatopisu – prozaickou a poetickou. Alkuin sepsal prozaickou a poetickou verzi *Života sv. Willibrorda* s jiným záměrem a pro odlišné publikum, jak nás o tom sám explicitně informuje. Zatímco prozaická verze měla být čtena veřejně v kostelech, poetický *Život sv. Willibrorda* byl určen vzdělaným mnichům k samostudiu v jejich celách.¹⁹ Zde je primárně sledována linie prezentovaná prozaickým životem, na který je dále odkazováno jako na „*Vita Willibrordi*“. Na poetickou verzi spisu je odkazováno pouze v poznámkovém aparátu pro srovnání. Toto řešení je poměrně logické, neboť prozaická *Vita Willibrordi* byla určena pro širší publikum a při sledování politicko-legitimizačního podtextu, který je ve spisech veden, se jeví tato verze jako zásadnější (navíc poetická verze postrádá naprostou většinu detailů ohledně Willibrordova života).²⁰ Zásadní však je, že po ideové stránce, stejně jako ve způsobu zobrazení Karlovců, se texty neliší.

Po popisu Willibrordova narození, dětství a studia v anglosaském Riponu a v Irsku Alkuin zdůraznil, že Willibrord si ve 33 letech vybral za svůj životní cíl přinášet spásu druhým, a proto se vydal spolu s dalšími společníky na kontinent kázat evangelium pohanům.²¹ Po vylovení na evropské pevnině se přitom údajně vydal přímo za franským vůdcem Pipinem II. (*Franciam contendere ac ducem illorum adire Pipinum*).²² Pipin II. je pak Alkuinem vykreslen v tom nejlepším možném světle jako vitální muž s vysokými morálními hodnotami a úspěšný ve válce.²³ Sv. Willibrordovi měl Pipin II. svěřit území uvnitř Franské říše, na kterém měl Willibrord šířit víru a mýtit pohanské praktiky.²⁴ Pipin II. byl

¹⁹ Parafrázováno podle: „Tamen vestris orationibus, divina donante gratia, et sanctissimo patri Willibrordo servienti, cuius me vitam, mores et miracula scribere pio studio rogasti, tuis parui, pater sancte, praeceptis et duos digessi libellos, unum prosaico sermone gradientem, qui publice fratribus in ecclesia, si dugnum tuae videatur sapientiae, legi potuisset; alterum Piereo pede currentem, qui in secreto cubili inter scolasticos tuos tantummodo ruminare debuisset.“ „*Vita Willibrordi archiepiscopi Traiectensis auctore Alcuino*,“ s. 113.

²⁰ Ostatně v poetické verzi není zmíněn ani samotný Radbod.

²¹ „*Vita Willibrordi archiepiscopi Traiectensis auctore Alcuino*,“ s. 119–120.

²² Tamtéž, s. 120–121. Tento popis se shoduje s Bedovým líčením. „*Historia Ecclesiastica Gentis Anglorum*,“ s. 299.

²³ „*Vita Willibrordi archiepiscopi Traiectensis auctore Alcuino*,“ s. 121. Podobně je Pipin II. líčen i ve „*Vita Willibrordi archiepiscopi Traiectensis auctore Alcuino. Liber II*,“ s. 209–210.

²⁴ „*Vita Willibrordi archiepiscopi Traiectensis auctore Alcuino*,“ s. 121.

prý s Willibrordovou prací spokojený, a proto jej záhy vyslal do Říma k papeži Sergiovi.²⁵ Dle Alkuina byl v Římě Willibrord vysvěcen na arcibiskupa²⁶ a po svém návratu dostal od Pipina II. opět za úkol kázat evangelium v severních částech Pipinova panství (*in borealibus regni sui partibus*).²⁷

Ve *Vita Willibrordi* následuje pasáž o Willibrordově misijní cestě do Dánska, která je pro pochopení smyslu tohoto díla zásadní,²⁸ byť se pravděpodobně jedná o smyšlenou vsuvku, jež nemá s „historickým Willibrordem“ mnoho společného a nese až pohádkové rysy.²⁹ Willibrord se prý vydal kázat nejprve do Dánska a cestou zpět i na ostrov Helgoland. V obou případech jednal na vlastní pěst bez svolení Pipina II. a v obou případech byl v misijní činnosti až pozoruhodně neúspěšný a musel se vrátit zpátky k vládci Franků, Pipinovi.³⁰

Willibrord pak měl pokračovat v misijní činnosti na území Pipina II. až do majordomovy smrti.³¹ Období po Pipinově smrti Alkuin popsal jako neproblematické, bez zmínky o občanské válce a rozbrojích mezi Karlovci – moc měl prostě převzít Karel Martel,³² který pod svou vládu přivedl mnohé národy včetně Frísů.³³ Těm také Karel Martel po obsazení země údajně dal Willibrorda za biskupa se sídlem v Utrechtu. Na nově dobytých územích měl poté, stejně jako za Pipina II., Willibrord křtít obyvatele, kteří byli již porobeni mečem (*nuper gladio adquisitam*).³⁴

²⁵ Tamtéž, s. 121.

²⁶ Tamtéž, s. 122. K debatě o tom, zda byl Willibrord jmenován biskupem, či arcibiskupem, viz nejnověji NEU, *Willibrord*, s. 84–93, který se domnívá, že Willibrord byl jmenován v Římě arcibiskupem Frísku, což nebylo v zájmu karolinských majordomů, kteří nechtěli připustit vznik samostatné fríské církevní provincie. Proto měl, dle R. Neu, Willibrord na užívání titulu arcibiskupa rezignovat a působit jako pouhý biskup z Utrechtu. Jistotu v této otázce však mít nelze.

²⁷ „Vita Willibrordi archiepiscopi Traiectensis auctore Alcuino,“ s. 123.

²⁸ Jelikož daná pasáž neodpovídá předpokládané historické realitě Willibrordovy činnosti, lze usuzovat, že jejím vložení do narativu *Vita Willibrordi* chtěl Alkuin prezentovat především vlastní myšlenky a poselství.

²⁹ Výstižně srov. NEU, *Willibrord*, s. 117–122.

³⁰ „Vita Willibrordi archiepiscopi Traiectensis auctore Alcuino,“ s. 123–126.

³¹ Tamtéž, s. 126–127.

³² Tamtéž, s. 127. Obdobně „Vita Willibrordi archiepiscopi Traiectensis auctore Alcuino. Liber II,“ s. 211.

³³ Vita Willibrordi archiepiscopi Traiectensis auctore Alcuino,“ s. 127.

³⁴ Tamtéž, s. 127.

V závěru spisu je zmíněn i Pipin III. Toho prý sv. Willibrord pokřtil a zároveň měl prorockou vizi, ve které předpověděl, že Pipin III. se stane největším vůdcem Franků, co kdy byl.³⁵

Jak je patrné, Alkuin záměrně a velmi umně zapracoval do života sv. Willibrorda glorifikující obraz vlády předchůdců Karla Velikého. Činnost sv. Willibrorda, jak ukázal již A. Angenendt, byla na jedné straně umožněna spoluprací s Karlovci,³⁶ na druhé straně byla touto spoluprací s Karlovci také omezena.³⁷ Alkuin vybudoval narativní linii ve *Vita Willibrordi* tak, že Willibrord je úspěšný, pouze pokud spolupracuje s Karlovci – všechny aktivity, které Willibrord vykonal bez Karlovců, skončily neúspěchem. To, že šlo přímo o Alkuinův záměr, je zcela patrné (jak ostatně výstižně ukázal i R. Neu).³⁸ Alkuin by totiž neměl jinak důvod do *Vita Willibrordi* složitě včleňovat exkurz s neúspěšnou Willibrordovou cestou do Dánska, která zcela jistě postrádá jakoukoli historicitu a zároveň vlastně neslouží ku prospěchu budování oslavného obrazu hlavního hrdiny celého spisu. Alkuin ostatně důsledně zdůrazňuje, kdy se Willibrordova činnost odehrávala na území franských majordomů a v součinnosti s nimi a kdy nikoli.³⁹ Christianizace pohanského území tak v Alkuinově pojetí není možná bez karolinské podpory, ba co víc, od této podpory je přímo odvislá.

Alkuinův spis pochopitelně nelze redukovat na pouhé budování oslavného obrazu předků Karla Velikého a jejich mocenských výbojů. Důležitou linii ve spisu jistě hrají například i osobní zájmy samotného Alkuina, který spisem o svém spolurodákově (a snad i příbuzném) z Northumbrie do určité míry nastavoval zrcadlo aktivitám wessexské

³⁵ Tamtéž, s. 133–134. Srov. „*Vita Willibrordi archiepiscopi Traiectensis auctore Alcuino. Liber II,*“ s. 215.

³⁶ O tom, že nejde v případě popisu neúspěchu předchozích misionářů vyloženě o franské *damnatio memoriae*, svědčí i zprávy anglosaských pramenů (jakými jsou spisy Bedy Ctihodného či Eddia Stephana), které nelze podezírat ze zvláštní potřeby stranit karolinským majordomům.

³⁷ Viz Arnold ANGENDENT, „Willibrord im Dienste der Karolinger,“ in *Annalen des Historischen Vereins für den Niederrhein* 175 (1973), s. 63–113. Výstižný je Angendentův závěr (v textu parafrázovaný): „*So ergibt sich, daß die Mission Willibrords einerseits durch den Schutz der Karolinger ermöglicht, andererseits aber auch durch ihre Bindung an die karolingische Politik begrenzt worden ist.*“ Tamtéž, s. 112.

³⁸ NEU, *Willibrord*, s. 72; zejm. pak s. 122.

³⁹ Kromě výše parafrázovaných pasáží viz např. začátek cesty do Dánska: „*Temptavit quoque vir Dei ultra Francorum regni fines caelestis doctrinae flumina dirivare.*“ „*Vita Willibrordi archiepiscopi Traiectensis auctore Alcuino,*“ s. 123.

skupiny okolo sv. Bonifáce, s jejichž pojetím misie patrně nesouhlasil, a snažil se jistě zlepšit i vlastní postavení v karolinském universu.⁴⁰ Na druhou stranu Karlovcům je ve spise věnována systematická pozornost. Prorockou scénu doprovázející Alkuinovu vsuvku o křtu Pipina III. lze snad dokonce hodnotit jako prvek sakralizace karolinské vlády. Samotný popis misijních aktivit sv. Willibrorda pak nelze chápat jinak, než jako zobrazení ideálu politicko-církevní integrace daného území pod karolinský patronát.⁴¹ Spis *Vita Willibrordi* tedy vytvořil (mimo jiné) legitimizační rámec politicko-církevního záboru Fríska Karlovcí.

3. REFLEXE KAROLINSKÝCH MOCENSKÝCH VÝBOJŮ DO FRÍSKA V HAGIOGRAFII: KOMPARATIVNÍ ANALÝZA

O karolinském záboru Fríska referují i další hagiografické prameny. Předně se jedná o *Život sv. Bonifáce* (dále citován jako *Vita Bonifatii*),⁴² který ačkoliv pojednává až o Willibrordově následovníkovi, byl sepsán před Alkuinovou *Vita Willibrordi*. Tento spis je zde porovnán se *Životem sv. Liudgera z Münsteru* (dále citován jako *Vita Liudgeri*),⁴³ který vznikl naopak až v době po sepsání *Vita Willibrordi*.

⁴⁰ Misijní ideál v Alkuinově *Vita Willibrordi* byl do značné míry formován polemikou o formě christianizace pohanského Saska, kdy se Alkuin vymezoval vůči násilné podobě šíření křesťanství (viz např. známé drakonické *Capitulatio de partibus Saxoniae* a Alkuinovy dopisy, ve kterých Alkuin tuto praxi odmítal). Tato Alkuinova snaha byla též namířena na chystaný tažení proti Avarům, kdy Alkuin nechtěl, aby se opakoval saský scénář. Z rozličných úhlů pohledu srov. např. Thomas F. X. NOBLE – Thomas HEAD (eds.), *Soldiers of Christ: Saints and Saints' Lives from Late Antiquity and the Early Middle Ages*, London: Sheed & Ward Ltd, 1995, s. 190; Ian N. WOOD, *The Missionary Life: Saints and the evangelisation of Europe, 400–1050*, Harlow: Routledge, 2001, s. 83–88; Steven STOFFERAHN, „Staying the Royal Sword: Alcuin and the Conversion Dilemma in Early Medieval Europe,” *The Historian. A Journal of History* 71 (2009): 461–480; či Wilfried HARTMANN, *Karl der Große*, Stuttgart: Kohlhammer, 2015, s. 162–163.

⁴¹ Výstižně srov. NEU, *Willibrord*, s. 144–145.

⁴² „*Vita Bonifatii auctore Willibaldo presbytero*,” in *MGH SS rer. Germ.* 57., ed. Wilhelm Levison, Hannover – Leipzig, 1905, s. 1–58.

⁴³ „*Vita sancti Liudgeri episcopi Mimigardfordensis*,” in Wilhelm Diekamp (ed.), *Die Geschichtsquellen des Bistums Münster. Vierter Band: Die Vitae sancti Liudgeri*, Münster: Theissing'schen Buchhandlung 1881, s. 3–53. Vzhledem k tomu, že Liudgerův život slouží pouze pro ilustraci pozdějšího zpracování, je pracováno pouze s nejstarším Liudgerovým životopisem od Altfrieda. Na další dva mladší spisy, které byly Liudgerovi věnovány, zde není směřována pozornost.

Aktivítám sv. Bonifáce i samotné *Vita Bonifatii* je v historické vědě věnována takřka konstantní pozornost.⁴⁴ Proto je zde výklad zaměřen pouze na problematiku úzce spojenou s obrazem karolinské politiky v hagiografii. *Vita Bonifatii* sepsal mohučský kněz Willibald patrně mezi lety 763–768. Willibald pocházel z Wessexu (jako celá řada osob okolo sv. Bonifáce) a dle vlastních slov sepsal toto dílo na přání mohučského biskupa Lulla a würzburgského biskupa Megingauda. Spis velmi pravděpodobně sloužil především zájmům a ambicím arcibiskupa Lulla – Willibald vynechal celou řadu zásadních událostí z Bonifácova života (na které naopak kladou důraz *vitae* Bonifácových druhů a žáků, podle zájmů jednotlivých církevních institucí).⁴⁵ Ve *Vita Bonifatii* tak čtenář nenalezne například žádné sdělení o spolupráci Bonifáce s papežem Zachariášem a Štěpánem II.,⁴⁶ ani podrobnosti o založení Fuldy nebo informaci o tom, že se Bonifác původně chtěl stát biskupem v Kolíně.⁴⁷ *Vita Bonifatii*, stejně jako hagiografická produkce dalších členů Bonifácova okruhu, je typická důrazem na popis politického vlivu a majetkového zabezpečení jednotlivých wessexských misionářů, zatímco touha po spásě nevěřících je upozaděna.⁴⁸

⁴⁴ Viz např. Michel Aaij – Shannon Godlove (eds.), *A Companion to Boniface*, Leiden – Boston: Brill, 2020; nejnověji se o Bonifácovu biografii pokusila Judith Rosen, *Bonifatius: Der europäische Heilige*, Darmstadt: Wbg Theiss, 2022.

⁴⁵ Informace o Bonifácově fríském pobytu (ale i dalších misijních aktivitách v Durynsku a Hesensku) doplňuje např. Liudgerův *Život sv. Řehoře z Utrechtu*. Viz „Vita Gregorii abbatis Traiectensis auctore Liudgero,“ in *MGH SS 15,1*, ed. Oswald Holder-Egger, Hannover, 1887, s. 66–79. Přičemž není bez zajímavosti, že Liudger studoval u Alkuina. O výpravách Pipina II. a Karla Martela však spis nereferuje, stejně jako anonymní *Život sv. Lebuina* – viz „Vita Lebuini antiqua,“ in *MGH SS 30,2*, ed. Adolf Hofmeister, Leipzig, 1934, s. 791–795. Či jako Eigil v *Životě sv. Sturmeho* v části věnované fríské misii, „Eigilis Vita Sancti Sturmii,“ in *MGH SS 2*, ed. Georg H. Pertz, Hannover, 1828, s. 372.

⁴⁶ Což může poukazovat na to, že zdůrazňování úlohy papežství v dynastickém převratu z roku 751 nebylo již v době sepsání *Vita Bonifatii* žádané.

⁴⁷ Nejnověji informace o *Vita Bonifatii* (včetně literárního rozboru) shrnula Shannon Godlove, „The First Life of Boniface: Willibald’s Vita Bonifatii,“ in *A Companion to Boniface*, eds. Michel Aaij – Shannon Godlove, Leiden: Brill, 2020, s. 152–173. Bibliografické údaje jsou v případě *Vita Bonifatii* omezeny na minimum a citovány jsou především nejnovější studie, neboť se jedná o dobře známý pramen.

⁴⁸ Ostatně i samotné *peregrinatio* je u Willibalda pouhý literární *topos* – Bonifác se (ani ve spise) nikdy nevzdálil od svých druhů a do Anglie se i podle potřeby navrátil. Výstižně viz Shannon Godlove, „The First Life of Boniface,“ s. 158n. Dále srov. např. výstižné hodnocení Eigilova *Života svatého Sturmeho* v Noble – Head (eds.), *Soldiers of Christ*, s. 165–166.

Ve *Vita Bonifatii* měl hrdina spisu připlout do Fríska právě v okamžik fríského povstání, které je líčeno jako střet mezi franským vůdcem Karlem Martelem (*principis gloriosusque dux Franchorum*) a králem Radbodem (*rex*), jenž měl být vyvolán pohanskou reakcí.⁴⁹ Bonifác prý strávil na kontinentu dva roky v klášteře a následně se vrátil na čas do Anglie.⁵⁰ Do Fríska měl Bonifác opět zaimřit až po smrti krále Radboda, a tedy po vykonané návštěvě Říma a své první cestě po Germánii.⁵¹ Na popisu christianizace Fríska je nápadné, že ve Willibaldově narativu hraje hlavní roli Karel Martel a jeho válečné úspěchy, bez nichž by následná misijní činnost sv. Willibrorda nebyla možná.⁵² Podle Willibalda chtěl poté sv. Willibrord ustanovit Bonifáce za svého nástupce, což Bonifác odmítnul a vydal se na misi do Germánie.⁵³ Do Fríska se měl Bonifác opět vydat až na konci života, aby zde nakonec podstoupil mučednickou smrt.⁵⁴

Ve *Vita Bonifatii* jsou potlačeny jakékoli náznaky možné animozity mezi karolinskými panovníky a sv. Bonifácem. Přitom současné bádání se shoduje, že vztahy mezi Karlem Martelem a sv. Bonifácem byly značně napjaté, až nepřátelské.⁵⁵ Ačkoliv Frísko nehraje ve spise centrální úlohu, motiv legitimizačního prvku karolinského církevně-politického⁵⁶ záboru Fríska (jak byl prezentován ve *Vita Willibrordi*) je přítomen alespoň náznakově i ve *Vita Bonifatii*. To je jasně patrné při srovnání s mladším přepracováním Bonifácova života (jedná se o tzv. *Vita altera Boni-*

⁴⁹ „*Vita Bonifatii auctore Willibaldo presbytero*,” s. 16.

⁵⁰ Tamtéž, s. 17–20.

⁵¹ Tamtéž, s. 18–23.

⁵² Tamtéž, s. 23–24.

⁵³ Tamtéž, s. 24–26. K tomu srov. NEU, *Willibrord*, s. 166–171.

⁵⁴ „*Vita Bonifatii auctore Willibaldo presbytero*,” s. 45–56.

⁵⁵ Ostatně podobně tomu je v případě Alkuinovy konstrukce obrazu spolupráce Willibrorda s Karlovi. Srov. např. FISCHER, *Karl Martell*, s. 156–160; NEU, *Willibrord*, s. 171; Hans-Werner GOETZ, „Karl Martell und die Heiligen: Kirchenpolitik und Maiordomat im Spiegel der spätmerowingischen Hagiographie,” in *Karl Martell in seiner Zeit*, eds. Jarnut Jörg – Ulrich Nonn – Michael Richter, Sigmaringen: Jan Thorbecke, 1994, zejm. s. 109–110.

⁵⁶ Na skutečnost, že při snaze porozumět karolinské integrační politice nelze oddělovat církevní a státní dimenzi, upozornil Steffen PATZOLD, „‘Einheit’ versus ‘Fraktionierung’: Zur symbolischen und institutionellen Integration des Frankenreichs im 8./9. Jahrhundert,” in eds. Walter Pohl – Clemens Gantner – Richard Payne, *Visions of Community in the Post-Roman World: The West, Byzantium and the Islamic World, 300–1000*, Farnham – Burlington: Routledge, 2012, s. 375–390.

fatii), které pochází ze třicátých či čtyřicátých let 9. století.⁵⁷ Anonymní autor druhého Bonifácova svatopisu, který psal v době, kdy anexe Fríska již nebyla aktuálním tématem, tak informaci o spolupráci Willibrorda a Bonifáce s Karlovci ve Frísku ze svého spisu vynechal.⁵⁸

Dále je třeba také upozornit, že ačkoliv doposud panuje obraz sv. Bonifáce jakožto misionáře v pohanských germánských krajích (o což se ostatně snažil i autor *Vita Bonifatii*), realita nebyla zdaleka taková. Durynské i hesenské kraje byly již v předcházejících staletích v intenzivním kontaktu s křesťanským světem a působili tam například irští misionáři sv. Kunibert a sv. Kilián.⁵⁹ V těchto oblastech dokonce fungovala církevní centra, a tak by bylo zavádějící přijmout představu, že se jednalo o pohanské kraje, které právě Bonifác efektivně seznamoval s vírou a souběžně zvládal zakládat biskupství a kláštery.⁶⁰ V tomto případě lze snad hovořit o cíleném *damnatio memoriae* na předcházející irskou a nefranskou tradici.

O karolinských výpravách do Fríska krátce referuje i *Vita Liudgeri*. Jedná se o spis věnovaný saskému misionáři a prvnímu münsterskému biskupovi Liudgerovi. Ten pocházel z řad fríské šlechty a byl žákem jak Řehoře z Utrechtu (misijního nástupce sv. Willibrorda, jenž nezdědil Willibrordovo biskupské postavení patrně pro neshody s Karlovci), tak v Yorku u Alkuina.⁶¹ Liudger sám byl autorem *Života sv. Řehoře z Utrechtu*.⁶² Hagiografii *Vita Liudgeri* pak napsal Altfried, Liudgerův synovec

⁵⁷ Spis sepsal neznámý autor (ohledně autorství existuje více teorií) v první polovině – patrně ve třicátých či čtyřicátých letech – 9. stol. v prostředí utrechtské diecéze. Podrobně viz Shannon GODLOVE, „The Later Medieval Vitae Bonifatii,“ in *A Companion to Boniface*, eds. Michel Aaij – Shannon Godlove, Leiden: Brill, 2020, s. 175–184.

⁵⁸ Viz popis ve „*Vita altera Bonifatii auctore Radbodo qui dicitur episcopo Traiectensi*,“ in *MGH SS rer. Germ.* 57., ed. Wilhelm Levison, Hannover – Leipzig, 1905, s. 64–68.

⁵⁹ Prokarolinský tón spisu je zcela zřetelný např. právě při popisu církevní reorganizace Durynska. Willibald vinu za durynskou inklinaci k pohanství vztáhl na dvě konkrétní osoby – vévody (*duces*) Theobalda a Hedena (II.). Ti rozhodně nebyli pohany a jediným jejich „proviněním“ bylo, že tito vévodové na periferii Franské říše nepodporovali Karla Martela. Viz *Vita Bonifatii auctore Willibaldo presbytero*,“ s. 32–33. K tomu srov. Wood, *The Missionary Life*, s. 62–63; FISCHER, *Karl Martell*, s. 105–109.

⁶⁰ Výstižně především brilantní pojednání James T. PALMER, *Anglo-Saxons in a Frankish World, 690–900*, Turnhout: Brepols, 2009, zde např. s. 153n. Na pouhou zdánlivost obrazu Bonifáce jako misionáře upozornil již Wood, *The Missionary Life*, s. 58n.

⁶¹ ANGENENDT, *Liudger*, s. 88–128.

⁶² Viz výše.

a též münsterský biskup, v letech 840–849. Ten svoje dílo, dle vlastních slov, sepsal pro mnichy z kláštera Werden.⁶³

V úvodních kapitolách *Vita Liudgeri* věnoval Altfried poměrně rozsáhlou pasáž dějinám christianizace Fríska. Spis začíná popisem kruté vlády fríského krále Radboda, která měla vést fríského šlechtice Wursinga (Wrssingus) k emigraci do Franské říše k franskému vévodovi (*dux*) Grimoaldovi. Wursingus a jeho rodina se pak nechali ve Franské říši pokřtít. Tato scéna představuje vlastně historii rodu hlavního hrdiny, neboť Wursingus prý byl Liudgerovým dědem.⁶⁴

Následuje popis Radbodovy nemoci (o níž žádné jiné prameny nevědí), během které Radbodovo království (*regnum eius*) upadalo a franské království rozkvétalo. Nemocný Radbod údajně poslal pro Wursinga a prosil ho o návrat, ten však odmítl. Radbod mu tedy nařídil, ať k němu pošle alespoň svého syna (Thiangrima). Wursingus syna opravdu poslal a Radbod mu předal Wursingovo fríské dědictví.⁶⁵

Poté však vévoda Franků (*dux*) Pipin (II.) zemřel a království přešlo na Karla (Martela) – bez zmínky o franských svárech po Pipinově smrti.⁶⁶ Dále Altfried uvádí, jak: „[Karel Martel] připojil mnohé národy pod franské žezlo [franská žezla], mezi nimi také Frísko poté, co zemřel Radbod, zahrnul s vítěznou slávou do otcovské říše. Mezi fríským lidem dlel tehdy svatý učitel [praedicator] Willibrord a biskupské sídlo bylo přeloženo do Utrechtu, tak jak se dočteme v knížce o životě tohoto Willibrorda.“⁶⁷ Následně prý Karel Martel dal Wursingovi statky (*beneficium*) poblíž Fríska a poslal jej nazpět do Fríska, aby tam pomáhal upevňovat víru. Wursingus měl být poté i se svojí rodinou nápomocný sv. Willibrordovi.⁶⁸

Srovnání popisu christianizace Fríska ve *Vita Liudgeri* či *Vita altera Bonifatii* s popisem u Alkuina a Willibalda nese jeden zajímavý poznatek. Autoři raně karolinských hagiografických spisů ve svých dílech reflekt-

⁶³ Viz DIEKAMP (ed.), *Die Geschichtsquellen des Bistums Münster*, s. 4. Srov. ANGENENDT, *Liudger*, s. 12.

⁶⁴ DIEKAMP (ed.), *Die Geschichtsquellen des Bistums Münster*, s. 6–7.

⁶⁵ Tamtéž, s. 8. K tomu srov. ANGENENDT, *Liudger*, s. 66–67.

⁶⁶ DIEKAMP (ed.), *Die Geschichtsquellen des Bistums Münster*, s. 8.

⁶⁷ „Qui multas gentes sceptris adiecit Francorum, inter quas etiam cum triumpho gloria Fresiam, extincto Radbodo, paterno addidit imperio, in qua tunc gente sanctus Willibrordus positus est praedicator sedesque episcopalis in Traiecto castello delegata est, sicut in libello de vita ipsius Willibrordi scriptum legitur.“ Tamtéž, s. 8–9.

⁶⁸ Tamtéž, s. 9–10. Srov. ANGENENDT, *Liudger*, s. 67–69.

vali aktuální prokarolinský pohled na dějiny. V případě *Vita Willibrordi* i *Vita Bonifatii* se tak na pozadí spisu odvíjí linie glorifikující historii karolinského rodu, která vlastně i zakomponovala teritoriální a mocenskou expanzi Karlovců do Božího plánu, neboť právě skrze jejich expanzi je šířeno evangelium pohanským národům.⁶⁹ Při srovnání těchto dvou spisů s *Vita Liudgeri* a *Vita altera Bonifatii* je patrný zásadní posun v ideovém pozadí hagiografických spisů. *Vita Liudgeri* reflektuje karolinskou expanzi do Fríska a její popis je stále veden v prokarolinském duchu (pro nekarolinský popis ostatně neměl autor píšící v první polovině 9. století důvod), avšak Altfriedův narativ již nelze interpretovat v tom smyslu, že by autor nějak budoval či reflektoval karolinskou legitimizační strategii. Altfried svým popisem vyzdvihuje svou zemi – Frísko a rod svého příbuzného a předchůdce na biskupském stolci – sv. Liudgera.

Karolinský zábor Fríska byl v době po smrti Karla Velikého již poměrně neproblematickou záležitostí, fríská církev už byla pevně ukotvena v systému říšské církve a vůbec tedy nehrozil vznik samostatné národní církve (k čemuž mohlo dojít například na začátku 8. století v souvislosti s papežovým jmenováním Willibrorda za arcibiskupa Fríska). Proto mohl ve Frísku píšící autor *Vita altera Bonifatii* o karolinské angažovanosti zcela pomlčet. Ve *Vita Liudgeri* pak mocenská expanze Pipina II. a Karla Martela není explicitně vnímána jako nutnost, bez které nelze přinášet evangelium pohanským národům.

ZÁVĚR

Tato práce sledovala úlohu latinské hagiografické produkce při nástupu Karlovců ve Franské říši. Pozornost byla přitom věnována rané mocenské expanzi Karlovců za hranice Franské říše, jejímu obrazu v hagiografii a možné úloze hagiografické produkce v této expanzi. Bylo tak učiněno metodou sondy, a to na příkladu Fríska – tedy oblasti, o které referuje poměrně velké množství hagiografických spisů. Fríský případ ukázal, že raně karolinská produkce v rámci zvolených narativů cíleně reflektovala diskurz, který oslavoval karolinské předky a do jisté míry se dal chápat

⁶⁹ Jediný raně karolinský spis, který pojednává o christianizaci Fríska a (alespoň na první pohled) vynechává zásadní dějinnou roli Karlovců, je život neúspěšného misionáře Wulframa (*Vita Wulframni*). Avšak i sv. Wulfram konal svoji misijní činnost alespoň se souhlasem Pipina II.

jako legitimizační rámec politicko-církevní expanze Karlovců. V případě pohanského Fríska neměly zde nastíněné prvky žádný závažnější vliv na samotnou karolinskou politiku – snad kromě zabezpečení svrchovanosti franské církve nad fríským územím, čehož bylo dosaženo podřízením utrechtského biskupství kolínskému arcibiskupovi.⁷⁰ Daleko větší váhu však měla podobná (a daleko precizněji vedená) strategie v případě anexe křesťanských zemí (někdy i s etablovanou biskupskou strukturou) a s křesťanským panovníkem v čele – jak tomu bylo v případě Bavorska.

Z výše řečeného tedy vyplývá, že raně karolinská hagiografická produkce v rámci zvolených narativů cíleně oslavovala karolinské předky a do jisté míry utvářela i legitimizační rámec politicko-církevní expanze Karlovců. Raně karolinská hagiografická produkce tedy reflektovala mocensko-politické legitimizační koncepty karolinského rodu, neboť též sloužila k mocenskému vzestupu Karlovců.

The Image of Carolingian Expansion into Frisia in the Hagiographic Literature

Keywords: Cult of Saints; Hagiography; Carolingians; Frankish Empire; Saint Boni; Saint Willibrord; Alcuin of York; Charlemagne

Abstract: This paper focuses on the early Carolingian hagiographic production and its role in the Carolingians rise to power. Attention is paid to the image of Carolingian expansion beyond the Frankish Empire in hagiographical literature, using Frisia as an example, and to the possible role of these writings in legitimising Carolingian conquests. In doing so, it is demonstrated that early Carolingian hagiographic production purposefully glorified the Carolingian ancestors within the chosen narratives and, to some extent, formed the legitimising framework of the Carolingian political and ecclesiastical expansion.

Mgr. et Mgr. Martin Šenk
Univerzita Karlova
Filozofická fakulta
Ústav světových dějin
Nám. Jana Palacha 1/2
116 38 Praha 1
martin.senk@ff.cuni.cz

⁷⁰ Viz debata vedená ohledně temných počátků utrechtského biskupství a sedisvakance po Willibrordově smrti, která byla vyřešena až nástupem biskupa Albericha v roce 777. Karolinští autoři přitom budovali obraz, že první biskupové (jako Willibrord a Bonifác, se záměrným upozaděním sv. Řehoře z Utrechtu) byli pouze misijními biskupy a že v jejich případě nešlo o založení biskupství. Srov. např. Wolfgang H. FRITZE, „Zur Entstehungsgeschichte des Bistums Utrecht. Franken und Friesen 690–734,“ in *Rheinische Vierteljahrsblätter* 35 (1971), s. 107–151; NEU, *Willibrord*, 84–93.